

De Middeleeuwen in Archeon.

500 n.Chr. vroege Middeleeuwen 900 midden middeleeuwen 1250 late middeleeuwen 1500

De Voorgeschiedenis

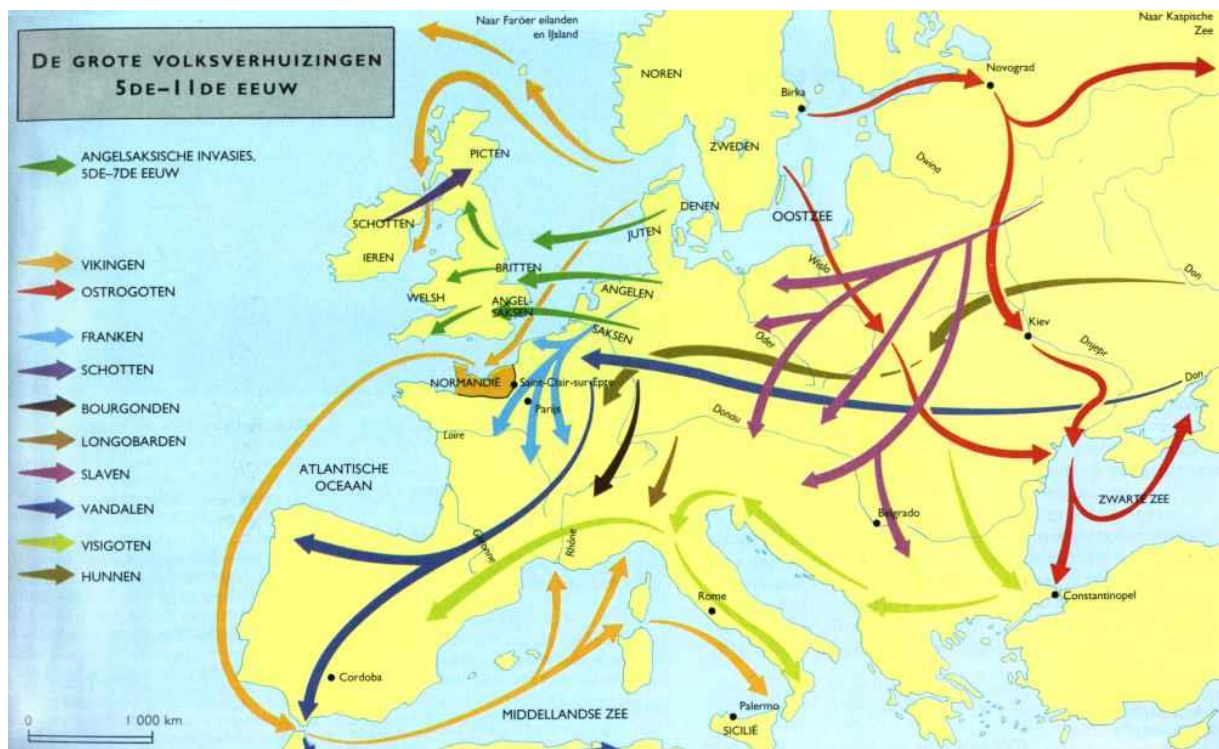
Overgang Romeinse tijd - Middeleeuwen.

In het jaar 476 n.Chr. werd het West-Romeinse rijk formeel opgeheven. Een legeraanvoerder van Germaanse herkomst zette de laatste Romeinse Keizer af. Talrijke interne problemen en invallen van buitenaf maakten definitief een einde aan dit imposante Rijk. Het meest noordwestelijke Rijksgedebied op het Europese vasteland aan de monding van Maas en Rijn, was al veel eerder voor Rome verloren gegaan, in 406 was de Rijn grens definitief door Rome opgegeven. Redenen hiervoor waren de voortdurende invallen van de Germaanse stammen, die al vanaf circa 270 vanuit het noorden de Rijn grens overstaken. Zelfs het inschakelen van Germaanse huurlingen bij de grensverdediging had niet geholpen om de barbaren op een veilige afstand te houden.

Met het einde van de Romeinse Tijd brak een periode aan waar historische bronnen nauwelijks voorhanden zijn. We zijn dan ook grotendeels aangewezen op archeologisch onderzoek. Twee met elkaar samenhangende zaken zijn vanaf de laat-Romeinse tijd vast te stellen:

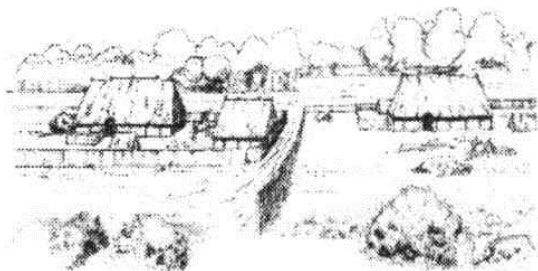
In de eerste plaats was er een sterke daling van de bevolking in onze streken, in de tweede plaats traden er allerlei migraties op. De verklaring voor deze migraties of Volksverhuizingen was het machtsvacuüm dat ontstond na het wegvallen van het Romeinse gezag.

Bovendien is waarschijnlijk een groot deel van de bevolking met het Romeinse leger meegegaan, omdat veel mensen er direct of indirect economisch afhankelijk van waren geworden. Het leger bood velen werk omdat het allerlei producten nodig had, zoals granen, vlees en huiden. Dat werd veelal betrokken uit de directe omgeving. Historische bronnen wijzen voor deze periode op de vestiging van Germaanse stammen in het door de Romeinen opgegeven gebied. Zij streken onder meer neer in Noord-Frankrijk, België en het Rijnland en staan bekend onder de verzamelnaam '*Franken*' ('dapperen', 'onstuimigen'). Zij stichtten daar talrijke Rijken en Rijkjes. In de 5de eeuw breidden ondertussen de Friezen in het noorden hun macht uit, tot in het midden van ons land. Groepjes Angelen en Saksen veroorzaakten onrust toen zij het noorden binnenvielen; deze Germanen waren grotendeels op doortocht naar Engeland.

Afgezien van de volksverhuizingen zijn uitputting van de landbouwgronden, epidemieën en vernatting van het milieu als verklaring voor de afname van de bevolking genoemd. Bepaalde gebieden, zoals West-Nederland, lijken volkomen ontvolkt te zijn geweest in de 4de en 5de eeuw. Alleen een handjevol vondsten en naamkundige gegevens wijzen op continuïteit van bewoning. In Drenthe, op de Veluwe en met name in het Noord-Nederlandse terpengebied valt wel een duidelijke continuïteit van bewoning te constateren.

Na hun doortocht in de laat-Romeinse tijd kwamen de Franken vanuit het zuiden in de loop van de 6de eeuw weer terug. In het begin van deze eeuw waren in een reeks oorlogen de vroeg-Frankische koninkrijkes verenigd door één van de Frankische heersers, Clovis. Zijn Rijk wordt het Merovingische genoemd, naar zijn grootvader Merovech. In 496 laat Clovis zich bekeren tot het Christendom. Vanaf dat moment gebruiken hij en zijn opvolgers de christelijke religie om hun politieke- en militaire acties te legitimeren. Daarbij zien de Frankische heersers zich als wettige erfgenamen van het vroegere Romeinse gezag. De opvolgers van Clovis zetten diens expansiepolitiek voort. Een belangrijke ontwikkeling rond die tijd was de komst van het Christendom. In de loop van de 7de eeuw lijkt de lokale adel in Zuid-Nederland bekeerd te zijn. Doordat de Frankische heersers christelijk waren, zal de Nederlandse elite zich waarschijnlijk sneller opengestaan hebben voor het nieuwe geloof. De rest van Nederland volgt in de loop van de 8ste en 9de eeuw. Dat is onder andere een gevolg van Missieactiviteiten uit Engeland, van waaruit mannen als Willebrord en Bonifacius vertrokken om het evangelie onder de Heidense stammen te prediken. Dat ze niet altijd met open armen werden ontvangen, blijkt uit het lot van Bonifacius, die in 754 bij Dokkum werd vermoord. Met de komst van het Christendom verdwenen oude gebruiken. De grafvelden, waarin de overledenen grafgiften meekregen, raakten in onbruik. Doden werden ook niet meer gecremeerd. Geleidelijk verschenen er kerken met begraafplaatsen waar de doden nu zonder grafgiften werden bijgezet.

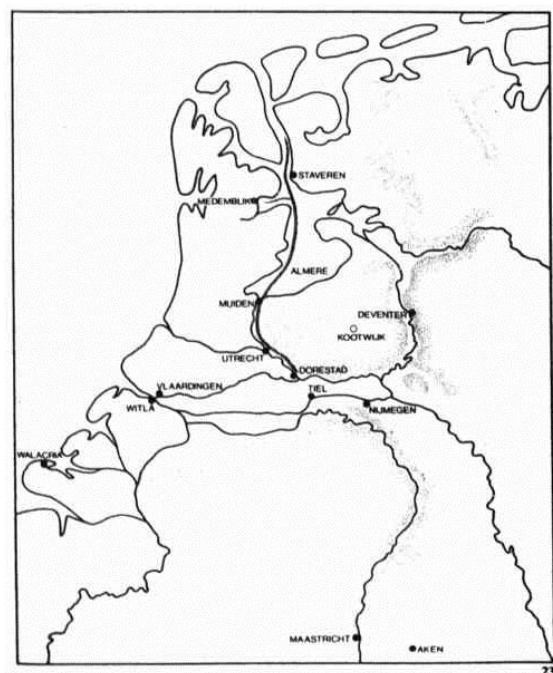

Vroege Middeleeuwen.

Na het ineenstorten van het West-Romeinse Rijk (476 n.Chr.) raakte west Nederland bijna ontvolkt. De rest van Nederland bleef min of meer wel bewoond er ontstond een stelsel van horigen, leenmannen en leenheren. Tussen 630 - 690 werd deze streek ingelijfd door de Franken. Zij brachten het Christendom en stichtten hier nederzettingen. Eén van die nederzettingen was Dorestad.

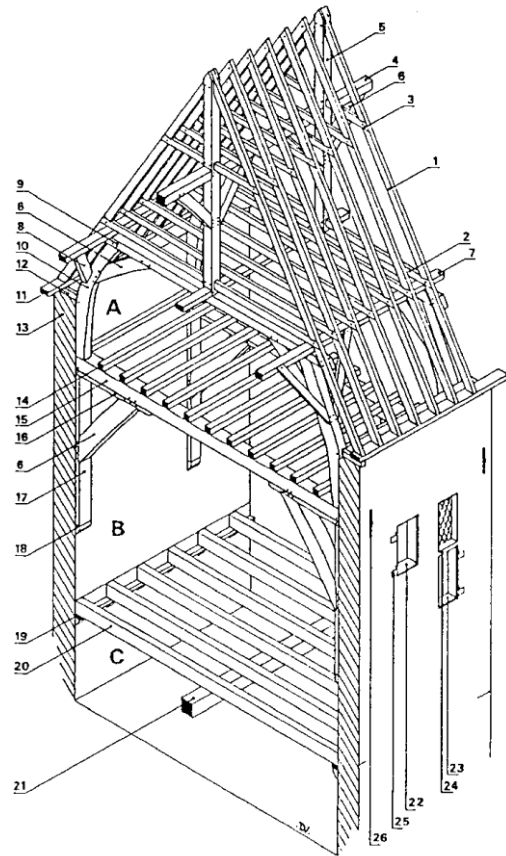
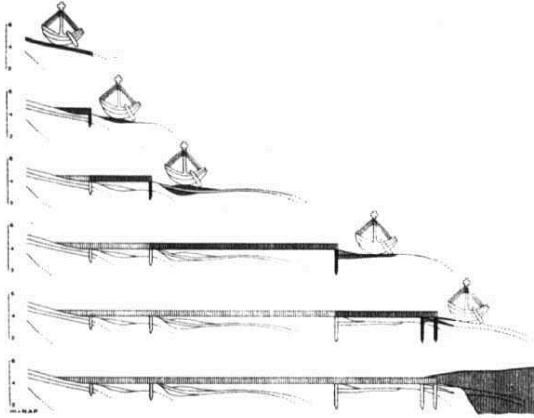

In de Middeleeuwen spelen de rivieren een grote rol in het handelsverkeer, het waren de verkeersaders. Zo werd in de 7de eeuw bij de overblijfselen van een Romeins fort bij de splitsing van de Rijn en Lek Dorestad gesticht (Wijk bij Duurstede). Tussen 750 - 900 was Dorestad een belangrijke overslag- en handelsplaats. Door herhaalde invallen van de Vikingen en door verzanding van de rivier raakte Dorestad in verval.

Schuur van Dorestad.

De schuur welke is nagebouwd in Archeon, was aan de hoge oever gebouwd, door het opschuiven van de rivierbedding (zo'n 150 meter in 100 jaar) kwam de schuur steeds verder van het water te staan. De houten straten over de ondiepten van de Rijnsoever moesten steeds langer gemaakt worden.

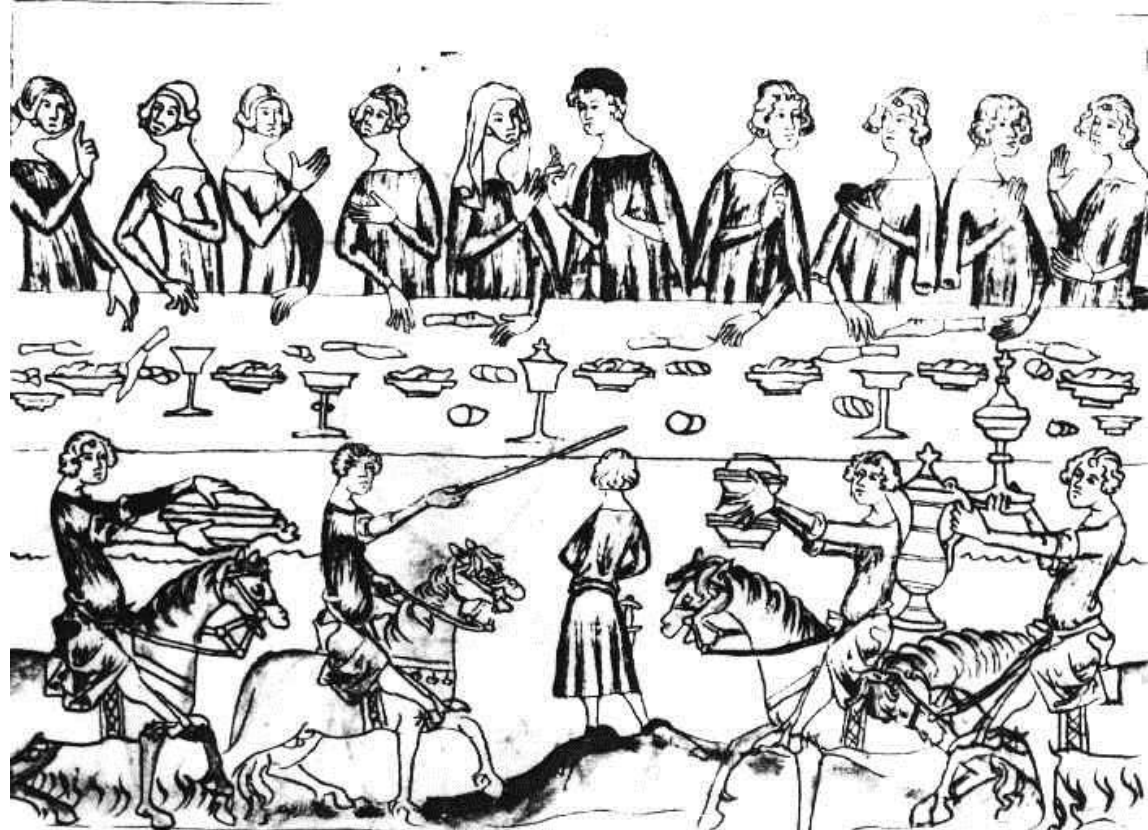
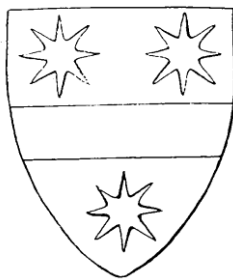
Midden Middeleeuwen.

Rond het jaar 1000 woonden er in Nederland zo'n 200.000 mensen. De eerste bewoners van het drassige Hollandse veengebied maakten rond 1100 het gebied geschikt voor bewoning en landbouw, dat door beekjes af te dammen en een systeem van sloten en dijken aan te leggen.

Damstrate. In de Damstrate staan huizen van de 9de tot en met de 13de eeuw. Het skelet van de huizen bestonden uit houten palen. De wanden tussen de palen waren gemaakt van planken of van vlechtwerk besmeerd met leem. In de houten of rieten daken waren gaten aangebracht om de rook te laten ontsnappen. De vensteropeningen werden met luiken afgesloten. De oudste huizen in deze straat zijn de hutkommen. Hutkommen zijn hutten die gedeeltelijk in de grond zijn ingegraven. Het waren kleine werkplaatsen op een landgoed. Het ingraven had als voordeel dat men minder materiaal nodig had en bovendien was het 's zomers koeler en 's winters minder koud. *Er staan in Archeon reconstructies uit Emmen (9de eeuw), Aalten (10de eeuw) en Ommen (11de eeuw).* De eerste nederzettingen waren concentraties van ambachtslieden. Deze nederzettingen ontstonden op kruisingen van wegen, bij doorwaadbare plaatsen een voorde (**Amersfoort**) of waar men de dam in een beek had aangelegd. (**Amsterdam**) De woningen waren werkplaatsen waar men ook in ging wonen. Het waren éénkamerwoningen met een vloerhaard. Alles gebeurde in één ruimte; werken, ontspannen, koken, eten en slapen. *In Archeon ziet u huizen uit Antwerpen (11de eeuw), Stavoren (12de eeuw) en 2 huizen uit Delft (13de eeuw).*

onderwijs te geven, zieken te verzorgen en te prediken. In het Klooster konden reizigers onderdak vinden. Bovendien verhuurden de Monniken ruimten, bijvoorbeeld de Zale op de eerste verdieping en de Rafter (eetzaal) op de begane grond, aan de stad of particulieren. Nu worden de Rafter en de Zale van het Klooster gebruikt als restaurant, waar de bezoeker Middeleeuws kan eten en drinken. De Zale kunt u ook huren als feestzaal. Bij het Klooster is een kruidentuin aangelegd op de

armere buurt, de Damstrate, vinden we o.a. de Visser, Hout/Beenbewerker en Mandenmaker. Bij de Dam ziet u de Smidse, de Stallen en er vlakbij ziet u het Galgenveld. In de 'nieuwbouw' van de Heerestate, wonen de wat rijkere mensen, zoals de Schoenmaker, Schrijnwerker, de Bakker en de Pottenkoper.

voor de Middeleeuwen kenmerkende manier: in de vorm van een kruis met in het midden een waterput. De kruiden werden door de broeders gebruikt in de keuken of voor het bereiden van geneesmiddelen. In ARCHEON kunt u in de kloosterkeuken zien hoe in de Middeleeuwen maaltijden gekookt en bier gebrouwen werd.

Gravendam in Archeon.

De Middeleeuwse gebouwen in Archeon zijn op Middeleeuwse wijze ingericht en bewoond. We hebben er voor gekozen om alle inrichtingen, ambachten en de kleding van de personages in de zelfde tijd te situeren, in een stadje **Gravendam anno 1350**. Bij de keuze is gekeken naar de ontwikkelingsgeschiedenis van bestaande Hollandse steden die zijn ontstaan op zandruggen in het veen. **Gravendam anno 1350** wordt bewoond door handelaren en ambachtslieden. Er zijn oudere en nieuwere huizen, die de kenmerken dragen van de periode waarin ze gebouwd zijn. In de oudere,

De meeste mensen hebben het secreet (toilet) buiten op het erf. De rijke Pottenkoper heeft al een secreetoren binnenshuis. Ook aan de stoepen kan men de rijkdom van de bewoners aflezen. Goedkope stoepen zijn van leem met keitjes of grind, duurdere van hout en de allerduurste van baksteen.

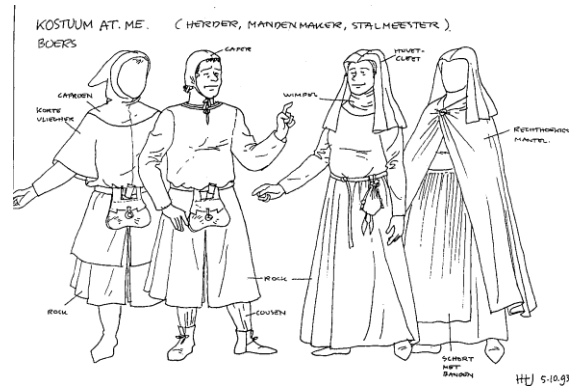
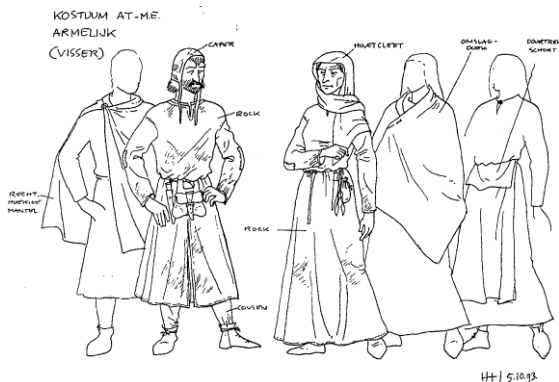
Eten in de Middeleeuwen.

In **Gravendam** at men net als nu ook drie maal per dag. Voor het ontbijt maakte men meestal geen apart voedsel klaar, men gebruikte de restjes van de vorige dag, met oud brood en wat bier met een laag alcoholpercentage (1½ %) om het weg te spoelen. Ook de kinderen dronken bier, in het seizoen dronk men ook wel karnemelk of biest. De belangrijkste maaltijd van de dag is het noenmaal, de maaltijd die in de middag gebruikt werd. Het was voor de gewone burgerij een stoofpot, aangevuld met brood, boter en zout en omspoeld met bier. Een stoofpot was een soort maaltijdsoep, de ingrediënten waren: groentes (b.v. kool, erwten, tuinbonen, linzen, pastinaak, koolraap, uien, prei), kruiden, specerijen en water. Soms met wat vlees bij de rijkere of vis bij de armere Middeleeuwers.

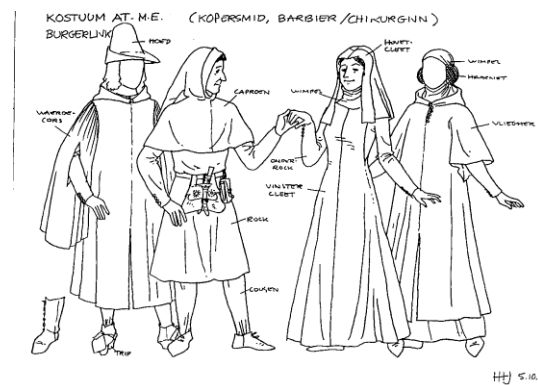
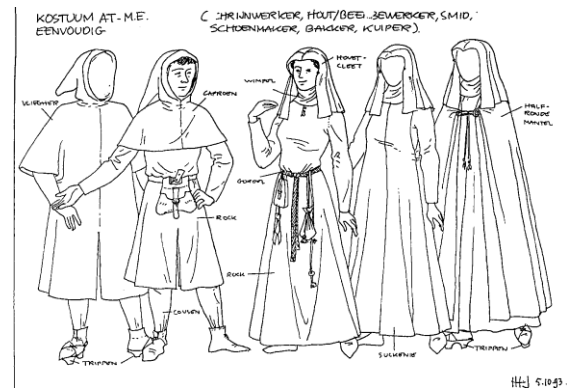
Het avondmaal was de afsluiting van de dag. In de zomer vond die zo tussen 19.30 en 20.30 uur plaats. Bij eenvoudige en burgerlijke gezinnen was die eenvoudig en bevatte zoals elke maaltijd brood en boter (en beleg), meestal een brei of pap en misschien wat restjes van het middagmaal, al of niet opgewarmd. Hier werd ook weer bier bij gedronken. Rijkere mensen wilden nog wel eens een nieuwe vleeschotel maken of maakten wat meer werk van de pap door hem in de vorm van een vlade of toerte te maken. Bij hen was dit ook de maaltijd waar wijn bij werd gedronken. *De groentes en de kruiden werden maar voor een klein deel zelf verbouwd, het meeste werd op de markt gekocht of geruild. Brood kocht men bij de bakker. Veel groentes kenden de Middeleeuwer nog niet, zo kwamen de aardappels, maïs, tomaten, witte-, bruine-, sperzie- en snijbonen uit Amerika. Ook de tabak en chocolade. De oranje wortel komt pas in de 16de eeuw en de spruitjes ontstaan pas in de 18de eeuw in België.*

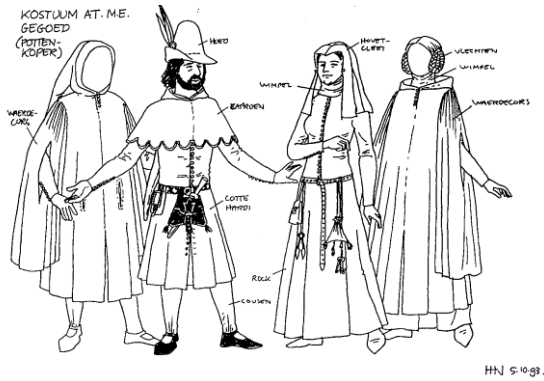
De kleding.

De kleding die door de Archeotolken in Gravendam gedragen wordt, is dus '14de eeuwse kleding'. Niet iedereen kan dragen wat hij of zij wil. Ze dragen de kleding die bij het ambacht of de status past. In de 14de eeuw droegen de eenvoudige mensen linnen kleding in de zomer en wollen kleding in de winter.

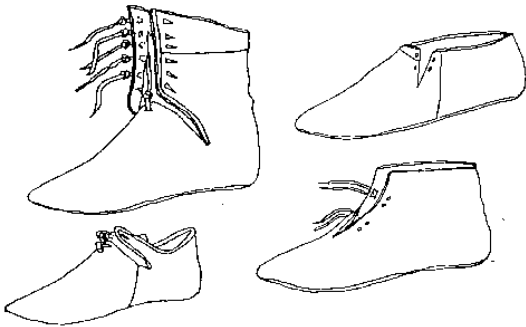
De rijkere mensen konden zich duurdere stoffen veroorloven, zoals katoen, zijde en brokaat. Zij lieten de kleding bij de Kleermaker maken, de armere mensen maakten hun kleding zelf. De meeste mensen hadden per seizoen twee stel kleren, werkkleding en mooie kleding voor zondag en feestdagen. Bij koud weer droeg men meerdere lagen over elkaar. Bij warm weer weinig lagen maar altijd de armen en benen bedekt.

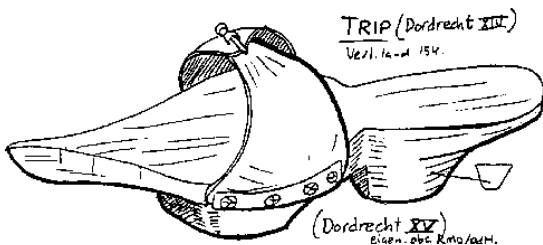

Schoenen

Aan de voeten droeg men schoenen, laarzen, sloffen, klompen. Bij slecht weer trok men over de schoenen trippen aan, om de schoenen te beschermen.

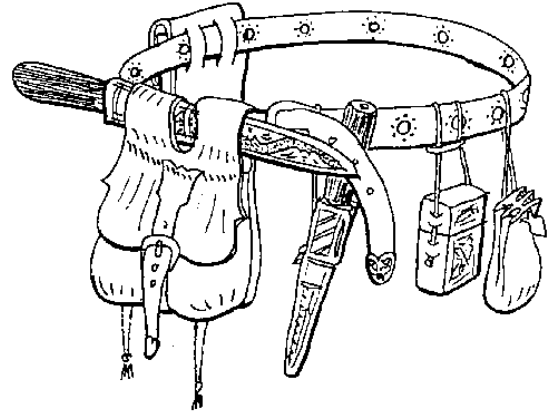
Vrouwen: omdat gehuwde vrouwen van de kerk hun hoofd te allen tijde dienden te bedekken (net als de Islamitische vrouwen tot vandaag de dag.) droegen zij buitenshuis, maar ook binnenshuis, over hun vlechten op z'n minst één hoofddoek: het **Hovetcleet**. Oorspronkelijk was dit een tamelijk grote rechthoekige, meestal witte of naturelkleurige lap stof die om het hoofd en de hals werd gedrapeerd. Om beter te blijven zitten werden ze ook wel op een bepaalde manier geknoopt of vastgespeld.

Gebruiksvoorwerpen.

Om de kleding droeg men een riem waaraan men allerlei gebruiksvoorwerpen had hangen die men nodig had. De riem was meestal van leer gemaakt, maar ook touw of geweven band kwamen voor. In Gravendam zult u zien hoe rijker iemand is hoe meer er aan de riem hangt. Aan de riem hingen bijvoorbeeld: tasjes, beurzen, iedereen droeg een

mes (nodig voor het eten.), lepels, schaatjes, sleutels (vrouwen) en zelfs al brillenkokers.

Ambachten in Gravendam.

In Gravendam kunt u ook menig ambachtsman of vrouw aan het werk zien.

De visser. In de Damstrate is een huis ingericht als het huis van een Visser. Vis was armenvoedsel en was goedkoop. De visser was niet rijk. Hij ving zijn vis in de binnenwateren en gebruikte hiervoor netten die hij of zijn vrouw breiden. Ook gebruikte hij fuiken die een mandenmaker vlocht van wilgentenen. De hengel was ook al bekend. Om de vis te conserveren werd de vis gerookt in de rookton, daarna verkocht hij de vis op de markt.

Er is een contract uit de middeleeuwen bekend dat men een dienstbode niet meer dan drie maal in de week zalm te eten mocht geven. Zo goedkoop was deze vis en zo vies vond men toen de zalm.

De hout/been bewerker.

Schuin tegenover de visser is het huis van de hout- en beenbewerker, deze maakte van hout en slachtafval kleine gebruiksvoorwerpen. Van been, hoorn, ivoor en gewei maakte hij haarnaalden, kammen, dobbelstenen, enz. van hout maakte hij handvatten, stelen, bekers, lepels, enz. om het hout te bewerken had hij al een trapdraaibank. *Het ivoor dat gebruikt werd waren de tanden van de walrus of van de potvis.*

De smid.

De Smederij staat bij de dam. De smid maakte van ijzer gereedschap, spijkers en het hang en sluitwerk. Op een vuur van steenkool en met behulp van een blaasbalg kon het ijzer zo worden verhit dat het smeedbaar was. Met behulp van hamers werd het ijzer bewerkt. Het ijzer werd ingevoerd uit Zweden, de steenkool kwam uit het Roergebied. *Een gewone smid maakte geen wapens, de wapensmeden zaten in het buitenland. Het model zwaard van de stadswacht heette de 'Bazelaar' omdat het gemaakt en gekocht was in Bazel in Zwitserland.*

De pottenkoper.

In het stenen huis in de Heerstrate woont de handelaar in aardewerk. Hij had aardewerk in

voorraad. (In tegenstelling tot de andere ambachten, deze werkten alleen op bestelling.) Hij kocht het aardewerk in Duitsland en verkocht het met flinke winst. Reizen was gevaarlijk en daarom had hij weinig concurrentie. *De klei in Nederland was niet geschikt voor waterdicht aardewerk, de oude klei bij Aken en Keulen wel. Bij het bakken versteende deze klei, het leverde sterk en waterdicht aardewerk op, het steengoed.*

De bakker.

Naast de pottenkoper woont de bakker. Het brood dat de bakker bakte was zuurdesembrood. Zuurdesem is een natuurlijk gistmiddel. Het is een papje van water en meel die door het een tijdje te laten staan is verzuurd door de inwerking van bacteriën. (te vergelijken met zure melk.) De oven stond buiten op het erf en werd heet gestookt met takken. Als de oven heet genoeg was werd deze schoongemaakt en het deeg kon er in. Als het brood gaar was blies de bakker op de hoorn, zodat de stedelingen hoorden dat er vers brood was. *Als het brood gaar was, was de oven nog heet genoeg om bijvoorbeeld pasteitjes te bakken. De stedelingen hadden zelf geen oven en mochten tegen een kleine vergoeding hun zelfgemaakte gerechten in de oven plaatsen.*

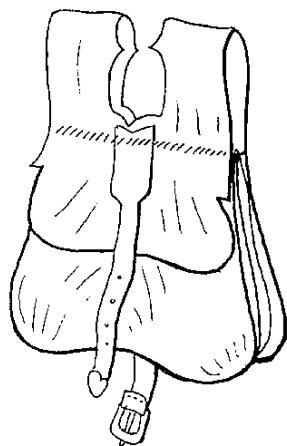
De barbier/chirurgijn.

De stad stelde een huis beschikbaar voor een chirurgijn en betaalde zijn salaris. Als tegenprestatie behandelde hij gratis de arme mensen van de stad, van de rijkere werden er een bijdrage verwacht. Hij trok kiezen, behandelde wonden (paardenhaar gebruikte hij als hecht draad.), verrichtte aderlatingen, plaatste fontanellen, sneed gezwellen weg en maakte geneesmiddelen van kruiden en mineralen. Verdoving door drank of het inademen van bedwelmende kruiden via een spons was bekend. Hij had een erg scherp mes om mee te scheren.

In de middeleeuwen dacht men dat het lichaam bestond uit vier humeuren (lichaamssappen); bloed, slijm, zwarte en gele gal. Bij ziekte was het evenwicht verstoord. Het werd als een goede gewoonte beschouwd het lichaam regelmatig te verlossen van een teveel aan deze humeuren. Dat gebeurde door af en toe een aderlating te ondergaan, purgerende drankjes (laxermiddelen) te slikken. Ook kon men braken opwekken met een drankje. Om slijm kwijt te raken ging men een fontanel aan brengen. Een fontanel werd gemaakt door een sneetje in de huid te maken en daar iets (een erwten of zo) in te stoppen. Het resultaat was dan een ontsteking, waardoor weefselvocht en etter gingen vloeien. Overigens hing het van het seizoen en de stand van de maan af hoeveel er gelaten en gepurgeerd moest worden.

De schoenmaker.

Tegenover de barbier/chirurgijn werkt de schoenmaker of leerbewerker. Hij maakte schoenen, tasjes, riemen van rund-, kalfs-, of gei-

tenleer. De schoenen hadden nog geen dubbele zool of hak. De schoenen werden voor iedereen op maat gemaakt. De Middeleeuwse schoen ging niet lang mee, na een paar maanden was de zool versleten.

Hoe werd je ambachtsman.

Als een jongen zeven jaar oud was zocht zijn vader een leerplaats bij een meester. Voor deze leerplaats moest soms leergeld betaald worden, de leerling woonde bij de meester in. Na zo'n zeven jaar moest de leerling een werkstuk maken om te laten zien wat hij in die tijd geleerd had. Als het werkstuk goed gekeurd werd (door het gilde) werd hij gezet. Als gezet ging hij een klein loon verdienen. Na weer zeven jaar gezet te zijn geweest moest hij weer een werkstuk maken en dat noemde men een meesterstuk. Men kreeg dus een veertienjarige opleiding.

Het Gilde

Aan het eind van de Middeleeuwen ontstonden de Gildes. Een gilde is een groep vakgenoten. Als er zo'n zeven dezelfde of soortgelijke ambachten in de stad waren sloten zij zich aaneen tot een gilde. Er werden prijsafspraken gemaakt, meesterstukken beoordeeld, concurrentie werd tegen gegaan. (geen nieuwe werkplaatsen, tol op de ingevoerde artikelen), werktijden werden bepaald en zelfs werden er voorzieningen getroffen voor weduwen en wezen. Men had een eigen patroonheilige met een eigen altaar in de kerk. Men had zijn eigen festiviteiten.

Rechtspraak en bestuur

Het bestuur. De landsheer die de stadsrechten verleende (verkocht) benoemde zijn vertegenwoordiger in de stad, de 'Baljuw' of 'Drost' in de grotere steden, de 'Schout' in de kleinere steden. De Baljuw of schouten regelden het bestuur van de stad, bijgestaan door de 'Schepenen'. De schepenen waren 'Poorters' (inwoners van een stad.) die door de baljuw of de schout waren aangesteld. De baljuw had dezelfde functie als tegenwoordig de officier van justitie en de schout is te vergelijken met de commissaris van politie. Tevens waren ze belast met de administratie en de regeling van financiële zaken. Er waren nog maar weinig algemene rechtsregels en de regels in de stad verschilden van stad tot stad.

Zoekplaatje van middeleeuwse straffen: verbranden, ophangen, schoppen, oog uitsteken, opensnijden, radbraken, oor afsnijden, met roeden slaan, onthoofden en hand afhakken. (Een houtsnede van Ulrich Tengler uit 1508)

De rechtspraak.

De 14de en de 15de eeuw zaten wat de rechtspleging betreft in een overgangperiode. De burger nam nog maar al te vaak het recht in eigen hand. Gebruiken als vetes en wraak waren traditioneel diep geworteld. Wanneer er een moord gepleegd was, mocht er wraak genomen worden op elk familielid van de dader. Om vetes tegen te gaan bestonden er verschillende maatregelen waaronder de regel dat een moord op een familielid niet direct gewroken mocht worden. Een afkoelingsperiode van 24 uur was voorgeschreven. De zware criminaliteit heette toen een halsmisdad en werd behandeld door de Baljuw of Drost, de lichte criminaliteit door de Schout. De Middeleeuwse rechter had een uitgebreid arsenaal van straffen tot zijn beschikking. Van het onderdompelen in kokende olie (voor valsmunterij) tot het in ondergoed vergiffenis vragen. Bij lijfstraffen werd soms dat lichaamsdeel afgesneden waarmee de misdaad was gepleegd. (De duim van een beurzensnijder). De straffen weerspiegelden vaak de misdaad (het verbranden van een brandstichter). Vonnissen werden in de volle openbaarheid voltrokken om als afschrikwekkend voorbeeld te dienen. Maar in de praktijk was een terechtstelling veelal een bron van publiek vermaak. Bij herhaalde diefstaf werd een stuk van het oor afgesneden, het waarschuwde de burgerij 'deze man heeft gestolen

en is niet te vertrouwen'. Doodstraffen en lijfstraffen kwamen, in afwijking van wat vaak wordt verondersteld, in de Middeleeuwen weinig voor. De dader kon zijn schuld door het betalen van een zoenoffer (afkoping) gevrijwaard blijven van straf. Bij de opsporing van misdadigers werd behalve van de weinig succesvolle oproepen aan de dader om zich aan te geven, gebruik gemaakt van de medewerking van de bevolking die verplicht was om misdadigers aan te geven. Ook werden er beloningen uitgelooft. Een voortvluchtige doodslaan werd niet bestraft. Gevangenisstraffen kwamen bijna niet voor. De meest voorkomende straffen waren boetedoening door het maken van een pelgrimstocht en verbanning. Verbanning had echter nog wel eens onbedoelde gevolgen. Buiten de steden vormde zich een leger van bannelingen, die regelmatig op rooftocht gingen. Verbanningen bevorderde de misdadigheid op het platteland en in andere steden.

Vooroordelen

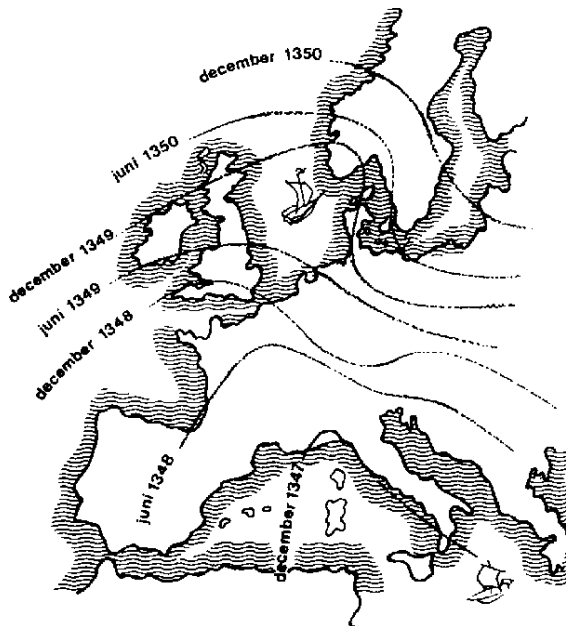
Men was ongezond en werd niet oud.

Uit grafonderzoek blijkt nu dat de laat Middeleeuwer gezond was en oud werd. Een jongetje van 4 jaar had ongeveer de zelfde levensverwachting als een jongetje van 4 jaar nu. Door de kans in het kraambed te sterven was de levensverwachting van meisjes iets lager. De kindersterfte was nog niet zo groot. Er waren in de steden strenge wetten (keuren) tegen vervuiling. Water uit de rivieren waren nog niet vervuild. (Men dronk bier om de vitamines B uit het bier gist). Zo waren er zelfs al steden met een 'varkens quotum wet'. Normaal mocht men daar maar 1 á 2 varkens hebben in een goed hok, uitzonderingen waren de bakkers en brouwers die mochten er meer. In de Gouden Eeuw ging de hygiëne en de sociale controle door de sterke groei van de steden erg achteruit en daarmee de gezondheid. Ook was men niet klein, de gemiddelde lengte komt overeen met mensen die zijn geboren rond 1950.

Hygiëne

De middeleeuwse Hollandse stadsbewoner ging, als het even kon, één keer in de week in een warm bad (zaterdag), waste hij verder regelmatig handen (vooral voor en tijdens de maaltijd) en gezicht en zijn voeten als die vuil waren. Dat bad kon thuis plaats vinden in een tobbe voor het vuur, waar iedereen inging (na elkaar natuurlijk), maar ook in openbare badhuizen of stoven. Er was zachte en harde zeep gemaakt van loog (uit as) en vet (van schapenwol of reuzel) plus eventueel reukstoffen uit kruiden. Hij wist wat tandenpoetsen (met uitgekauwd zoethout bijv.) en polijsten was en gebruikte tandpoeder (soms bestaande uit fijn zand) en wendde honingwater of zure wijn aan om de mond te spoelen. Nagels werden geknipt of afgesneden, haren, baarden en snorren werden bijgehouden en gewassen. Hij verschoonde zichzelf

toch minstens één keer in de week, na het bad en had dikwijls een stel kleren voor zon- en feestdagen en voor het werk. Verder nog de nodige min of meer afgedragen kledingstukken, voor zover ze niet vermaakt waren voor kinderen. De onderkleding werd regelmatig gewassen, evenals de hovetleden, capers, slopen en lakens. Deze werden ook gebleekt en misschien soms al gesteven met tarwebloem. Wollen overkleding, die niet werd gewassen, werd met water of azijn besprenkeld, gelucht, geschuierd en geklopt.

De pest trok in golven over Europa

De zwarte dood.

De zomers van 1342 tot 1349 waren in Europa koud en nat vele oogsten mislukten, veel mensen waren ondervoed en vatbaar voor de pest. In oktober 1347 brak de pest uit in Messina op Sicilië, via de vlootten verspreide de ziekte zich in januari 1348 naar Marseille en Tunis, in maart- mei komt hij in Narbonne, Montpellier, Carcassonne, Rome en Florence. In augustus is hij in Bordeaux, Parijs en Bourgondië, enz. De bevolking van Groenland sterft bijna uit. In 1351 bereikte de zwarte dood ook Rusland.

Tweederde van Europese bevolking vond de dood!

Het is bekend dat het oosten van het huidige Nederland met de pest in aanraking is geweest, evenals een gedeelte van Vlaanderen. Maar in Holland, Utrecht en Gelre werd wat gevochten tussen kleine legertjes, wat steden krijgen stadsrechten, er zijn wat vredesbesprekingen, handelscontracten worden afgesloten, enz. Niemand vlucht weg, er is geen ontregeling van het openbare leven en oorlogjes worden niet onderbroken. **Waar is de pest?** Geen paniek, geen berichten in de kronieken, geen brieven met sombere vermeldingen. **Wat is er waarschijnlijk gebeurd?**

In Holland was de boer eerder veehouder dan akkerbouwer, het vee had minder last van het koude natte weer dan het graan. Graan was het hoofdvoedsel in Europa. Hier had men door het eten van zuivelproducten, vlees en vis weerstand genoeg tegen de verzwakkende werking van de longpest opgebouwd. Ook de burgers in de steden profiteerden mee.

Heksenverbrandingen.

Men geloofde in de hele Middeleeuwen aan toverij en heksen. De kerkelijke wetgevers zagen deze praktijken echter als het najagen van illusies en dromen, of hoogstens als zonde tegen het huwelijk als het om het door toverkracht beïnvloeden van echtgenoten ging. Men strafte hekserij dan ook relatief mild met kerkelijke straffen, dat wil zeggen: niet met lijfstraffen. Die stonden namelijk niet in de wetboeken die de geestelijkheid voor het plegen van zonden, want zo werd hekserij beschouwd, hadden opgesteld. Straffen van twee tot zeven jaar onthouding (lange vastenperioden en afzien van seks) waren hiervoor de norm. Zelfs in het rederijkers-spel 'Mariken van Nieuwmechelen' (Ca 1500), waarin de hoofdpersoon bekend langer dan zeven jaar de gezellin van de duivel te zijn geweest, vergeven Priesters, Bisschoppen, ja, zelfs de Paus haar en laten de beslissing over aan God. Dan heeft paus Innocentius VIII al in 1484 een bul uit doen gaan om hekserij en demonie drastisch aan te pakken en 2 jaar later schrijven de dominicaner Monniken Heinrich Krämer (Institorius) en Jacob Sprenger hun 'Heksenhamer' (Malleus Maleficarum, 1486, 29 herdrukken, de laatste in 1669), welke een handleiding voor rechters moet zijn bij het ondervragen van verdachte heksen, maar die voornamelijk gewoon anti-vrouw is. De vervolging is dan al even bezig, sinds ca 1450, maar het aantal slachtoffers is nog zeer gering, pas na 1500 (na de Middeleeuwen) komt de geregelde veroordeling echt op gang en vindt zijn hoogtepunt in de 17de eeuw. Tot 1782 zijn er in West en Zuid Europa en het Noordoosten van de Verenigde Staten waarschijnlijk enkele honderdduizenden vrouwen (en een aantal mannen) als heks verbrand. Over een periode van meer dan 300 jaar is dat nog niet eens veel en daarbij bleven hele streken voor de massahysterie, die de heksenvervolgingen ongetwijfeld waren, gespaard. Noord en West Nederland behoorden tot die gebieden. De literatuur vermeldt maar 5 slachtoffers in Amsterdam, 3 in Groningen en Utrecht en 1 in Harderwijk en Schoonhoven (1597). De Heksenwaag in Oudewater, die hoewel de oorsprong ervan onbekend is, toch sinds de late 16de eeuw tot 1729 in bedrijf is geweest, is een goed voorbeeld van de nuchtere houding van de Noord-Nederlander ten opzichte van de al in de 'Heksenhamer' beschreven en gemakkelijk te controleren eigenschap van heksen dat zij gewichtloos zouden zijn.

De onderdrukte vrouw.

Een aantal pas recent weer verworven rechten van de vrouw, blijkt in de Middeleeuwen een redelijk normaal gegeven te zijn geweest:

-alle vrouwen hielden tot de 17de eeuw hun eigen naam als ze trouwden en niet die van hun man.

-al in de 12de eeuw konden vrouwen stijgen tot grote hoogte in de wetenschap en literatuur, al waren dat meestal wel vrouwen van adel of nonnen en abdisen. (die ook van eenvoudige afkomst konden zijn)

-vrouwen konden in principe het beroep van hun man uitoefenen en na zijn dood zijn bedrijf voortzetten, waarbij ze zelfs lid van een gilde konden worden. Dit stond in de keuren of wetten van die gilden vastgelegd. In plaatsen waar geen gilden bestonden, gebeurde het in de praktijk eveneens dat vrouwen werkten. Dat kon samen met of onafhankelijk van hun man zijn. Er was geen wet die het werken van vrouwen verbood. In de dagelijkse praktijk zorgden vrouwen natuurlijk het meest voor de kinderen en het huishouden, maar de man zal, omdat hij toch meestal in dezelfde kamer aanwezig was, ook hierin meegeholpen hebben.

N.B. vanaf 7 jaar werd men als volwassen beschouwd en ging men vaak het huis uit b.v. als leerling bij een ambachtsman of als keukenhulpje.

-het instellen van het sacrament van het huwelijk in de 12de eeuw waarbij de wederzijdse instemming van de vrouw en man voor hun trouwen nodig was, zorgde voor een stop op het ongewenst uithuwelijken van vrouwen alleen voor het verweven van bezit. Hoewel het sacrament bleef bestaan, werd het beheer van de bezittingen van de vrouw echter geheel door de man of voogd overgenomen.

Slaven en horigen. De Romeinen kenden de slavernij (zonder slaven was er waarschijnlijk niet eens een Romeins Rijk geweest.) en beschouwden hen als bezit, een eigendom waarmee men kon doen wat men wilde. De eigenaar had de macht over leven en dood. Door allerlei oorzaken verdwijnt de slavernij al sinds de 5de eeuw langzaam uit het gezicht en met het kerstensen van Europa is in de 11de eeuw de slavernij ook in de uithoeken van het continent wel zo'n beetje uitgeroeid. Het vreemde is, dat door het weer in het gezicht komen van de Romeinse wetten, de slavernij sinds de 16de eeuw weer de kop op steekt en in de 17de tot de 19de eeuw ongegeneerd wordt uitgebuit en algemeen - wordt. Horigen, lijfeigenen of servi zoals ze in honderden bronnen genoemd werden bleven langer bestaan. In tegenstelling tot een slaaf echter, was de horige niet aan zijn meester, maar aan de grond

gebonden en werd hij juridisch als een mens en niet als een stuk eigendom beschouwd. Hij was verzekerd van een bestaan, een deel van de oogst, hij kon er niet weglopen, maar aan de andere kant ook niet weggestuurd worden, hij mocht trouwen, een gezin stichten en na zijn dood zijn land nalaten aan zijn kinderen, ja, hij kon zelfs eigen bezit verwerven. Veel landarbeiders en arme boeren van na de middeleeuwen konden hem dat niet nadoen. Overigens was de horigheid in de Noord-Nederlandse gebieden al in de 13de eeuw zo goed als verdwenen, met name in de veen- en kleipolders. Daarbij konden de horigen naar de stad gaan en daar, na er een jaar en een dag gewoond en gewerkt te hebben vrij worden of hun vrijheid kopen met door de verkoop van hun producten verdiende geld.